

Summary. Kalenyuk S.O. Pobutovizms (colloquial words) in Ulas Samchuk's works. In this article, functioning of everyday vocabulary in Ulas Samchuk's works is considered. In this research an everyday vocabulary is grouped in thematic groups, the role of this vocabulary in writer's works is found out. Thanks to the use of this vocabulary Ulas Samchuk managed to show the way of life, customs, traditions, artistically truthful picture of Ukrainian history.

Key words: pobutovizms (colloquial words), vocabulary, lexeme, colloquial, thematic, group, style.

УДК812366.593(070.41)

Камінська С.В.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ІМПЕРАТИВНИХ ФОРМ У МОВІ ЗМІ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРНЕТ-ГАЗЕТ)

Проблемам модальності загалом та імператива зокрема приділяли увагу багато вчених (В.В. Виноградов [4], В.М. Русанівський [13], І.Р. Вихованець [5], О.В. Бондарко [3], М.О. Луценко [11] та ін.), на сьогодні, не зважаючи на це, говорити про усталеність наукових поглядів щодо проблем імперативної семантики та способів її вираження не можна.

Аналізу значення та вживання морфологічних форм наказового способу присвятили велику кількість робіт І.С. Андреева [1], Д.М. Шмельов [15], О.В. Ісаченко [9], А.П. Загнітко [7], О.П. Володін [6], В.С. Храковський [14], А.П. Ярещенко [16]. Проте не можна говорити, що вивченими є окремі аспекти явищ, пов'язаних із вираженням імперативних значень у сучасній українській мові.

У силу цього важливою постає необхідність системного опису категорії імперативної модальності як мовної універсалиї, розгляду її значень, взаємозв'язків з предикативністю, темпоральністю, комунікативністю, парадигмою речення, предикативним / номінативним мінімумом речення, виявлення закономірностей внутрішньокатегорійної і міжкатегорійної взаємодії. Цим зумовлена актуальність запропонованого дослідження.

Мета роботи полягає у встановленні особливостей функціонування імперативних форм у сучасних мас-медіа, оскільки саме це мовлення, на нашу думку, розвивається найшвидше, і до того ж це дасть можливість окреслити тенденції розвитку категоріальних значень імператива у сучасній українській мові.

Урахування функціональних особливостей імператива, його комунікативного аспекту, який не пов'язаний з повідомленням про щось, про якісь явища дійсності і не обов'язково передбачає відповідь співрозмовника за умов спонування його до певної діяльності, та іманентно притаманної імперативу інтонаційної оформленості не дозволяють ототожнювати його з категорією наказового способу дієслова, яка має вужчі категоріальні ознаки.

Формально-граматичним ядром вираження імперативної модальності в українській мові виступають способові категоріальні ознаки, за якими основне значення імперативності реалізується за допомогою системи синтетичних та аналітичних форм, що сформували дієслівну парадигму наказового способу. Основою імперативної парадигми є синтетичні форми 2-ої особи однини і множини, що пояснюється функціональною специфікою вказаних форм, адже саме вони передають безпосередній наказ або інші різновиди спонування від мовця до його співрозмовника.

Діапазон модальних значень речень, зокрема тих, що пов'язані з імперативністю, виявляється ширшим за відповідні семантичні ознаки, які експліцитно виражаються дієслівними формами наказового способу. Це дозволяє стверджувати, що у випадках функціональної транспозиції будь-яких дієслівних форм з іншими дієслівними часово-особовими конструкціями може реалізовуватися можливість вираження ними модальних імперативних значень. Одні з аналізованих форм є імперативними за своїми основними граматичними значеннями (форми наказового способу дієслова), інші тільки в певній консітуації можуть виступати у функції імперативних спонукальних конструкцій (форми теперішнього і майбутнього часів, умовного способу, інфінітив, перформативні висловлення та ін.), тобто за межами основної імперативної парадигми знаходяться його функціональні еквіваленти: дієслово (інфінітив), чи інші частини мови (частки, іменники), а також словосполучення, лексичне значення яких дозволяє їм уживатися на позначення спонування, чи перформативні та еліптичні висловлення з відповідними морфолого-синтаксичними і лексико-семантичними маркерами.

Стилістична потужність дієслів міститься і в їх семантиці, і в розгорнутій системі морфологічних форм – способових, часових, тому що більшість дієслів має по шість форм у теперішньому і в майбутньому часах недокожаного й докожаного видів (*читаю, читатиму, буду читати, прочитаю*), по три форми в наказовому способі (*читай, читаймо, читайте, прочитай, прочитаймо, прочитайте*), по чотири форми в минулому часі (*читав, читала, читало, читали*) і в умовному способі (*читав би, читала б, читало б, читали б*) [12, 128].

Багатство, розгалуженість дієслівних форм зумовлюють багатство й розгалуженість функцій, які властиві дієслівним формам. Як засіб відтворення динаміки життя, дієслово найчастіше використовується в усно-розмовному і художньому мовленні, значно рідше в стилях офіційно-діловому і науковому, бо в них ідеться здебільшого про статистику, про менш змінюване й дієве в природі і суспільстві, про більш чи менш постійні ознаки, якості предметів. Якщо в побуті через його виняткову широчінь, багатовекторність, найрізноманітнішу тематику широко вживаються дієслова у формах минулого часу й наказового способу, то в інших стилях це простежується настільки невиразно, що звести його до певних і чітких норм нереально [2, 237].

Лінгвістично і в той же час вичерпно осмислити публіцистичний стиль мови і мовлення непросто, бо лексично й граматично він неоднорідний. Цей стиль різножанровий, через що й розлогий стилістично, і водночас за багатьма визначальними ознаками помітно індивідуальний. Мовлення у виявах публіцистичного стилю – це мовлення засобів масової інформації: радіо, телебачення, преси тощо.

Публіцистичний стиль представлений багатьма підстилями (жанрами), кожен з яких внутрішньо неоднорідний, мовленнєво своєрідний. Наприклад, мовне оформлення передової газетної статті багато в чому не збігається з тим, що становить мовленнєву сутність ювілейної промови чи мітингового виступу або ж звичайного допису інформації до газети чи репортажу, звіту, інтерв'ю, фейлетону, есе, повідомлення, реклами тощо.

У мові немає таких слів, словосполучень, структур речення, яких не можна було б використати залежно від комунікативної потреби в публіцистичному стилі, тому публіцистичне мовлення вважається всеосяжним.

Публіцистичне мовлення найповніше, найкомпактніше й найпоказовіше реалізується в писемній формі – у газетах, у іншій суспільно-політичній літературі. Менш повно воно виявляється в усній формі. В обох формах публіцистики спільного значно більше, ніж особливого, індивідуального. Їм притаманна трафаретність висловлювання, тобто вживання специфічно-стилетвірних слів, словосполучень і речень найрізноманітнішої будови. Обидві форми публіцистичного стилю (усна й писемна) мають своєю метою висвітлення актуальних суспільно-політичних та інших проблем сучасності. Справжній творець публіцистичного слова прагне досягти мовленнєво-стилістичної майстерності, щоб постійно висловлюватись у засобах масової інформації найбільш логічно, образно, емоційно.

У цьому стилі широко використовується суспільно-політична, економічна, юридична, культурно-освітня лексика, у певних межах – і філософська, технічна, сільськогосподарська тощо. Добір кожної з груп лексики визначається тематикою публіцистичного висловлювання. Наприклад, газетний жанр подекуди характеризує пишномовність вислову, навіть патетичність, піднесеність, запал, ентузіазм, схвильованість та ін. [10, 136].

Писемне й усне публіцистичне мовлення зорієнтоване на передавання масової інформації, тому за ним закріпилось синонімічне найменування **мовлення засобів масової інформації** (мовлення ЗМІ). Публіцистичне мовлення в обох формах (писемній і усній) і в усіх жанрах характеризується такою визначальною функціональною ознакою, як **інформативність** – насиченість сказаного комунікативно доцільним змістом. Це розповіді про умови й факти матеріального й духовного життя людей, оповіді про все нове й важливе в суспільному та родинному житті [8, 122].

Багатогранність суспільного життя зумовлює розвиток публіцистики, журналістики, їх теоретичне й практичне збагачення, висвітлення у засобах масової інформації усього суттєвого, важливого і актуального для всіх чи більшості реципієнтів незалежно від їхньої професії, віку, статі та ін.

Публіцистичне мовлення виразно своєрідне передусім своєю лексикою і синтаксичною будовою, що пояснюється комунікативною зорієнтованістю публіцистичних текстів: у газетах, у громадсько-політичних журналах, у виступах по радіо і телебаченню вкрай важливо висловлюватися точно і образно, щоб якнайбільше впливати на читачів і слухачів (глядачів), на їхню розумову і почуттєву сфери, на мислення, свідомість. Персуазивний характер публіцистичного стилю передбачаю обов'язкову наявність у відповідних текстах такої характеристики, як модальність, навіть у тому випадку, коли говориться про наявність так званої об'єктивної модальності. Висловлюватися публіцистично – писемно чи усно – означає торкатися здебільшого справ життєво важливих, не суто індивідуальних, а громадських, колективних і актуальних.

Бурхливий розвиток технологій зумовив появу нових жанрів у межах публіцистичного стилю, оскільки Інтернет-газета за своєю природою суттєво відрізняється від друкованих видань. Проте, наукові розвідки щодо мовлення Інтернет-видань, особливостей вираження певних значень у них є лише початковими на сьогоднішній день.

У своїй роботі ми розглянули імперативні форми саме на матеріалі Інтернет-газет, що дозволяє встановити загальні принципи вживання та функціонування імперативної модальності у новітніх жанрах публіцистики.

Результати показали, що у текстах Інтернет-видань зустрічаємо такі форми вираження імперативних значень: *Як повідомила керівник прес-служби Міносвіти Анастасія Клюковська, держава повинна підтримувати соціально незахищені верстви населення, а саме дітей-інвалідів, чорнобильців, дітей-сиріт, але при цьому забезпечувати рівні права на вступ до вузу для всіх категорій абітурієнтів; Підтримка повинна полягати не в прямих пільгах і преференціях, а у формуванні для цих категорій особливих стипендій, фінансуванні їх підготовки до тестування, забезпеченні їх навчальними матеріалами та інших соціальних програмах.* Цей приклад дає підстави говорити про те, що імперативна модальність може бути представлена формулою ‘модальне слово + інфінітив’.

Наступний тип вираження імперативної модальності: *Це проблема, відлуння якої ми чуємо через великий проміжок часу, коли не матимемо достатньо добре кваліфікованих спеціалістів. Держава має підтримувати певні верстви населення, проте у вищій школі абітурієнти повинні мати певні навички і знання. На сьогодні це найбільша дилема.* Згідно з таким прикладом вживання імперативної модальності, можна експлікувати формулою типу: ‘має (у значенні мусить)+інфінітив’.

Також значення імператива може виражатися за допомогою конструкцій типу: *Треба звикати до нової реальності, вчитися, готуватися і вступати.* Таке вживання можна експлікувати наступною формулою: ‘треба+інфінітив’.

Окремо слід звернути увагу на використання імперативних значень у заголовках Інтернет-видань: *Діти шахтарів знову втраять пільги на вступ у ВНЗ.* У наведеному заголовку виявляється безапеляційність повідомлення, що виражається формою майбутнього часу *втраять*. Цей заголовок можна представити експліцитною формулою типу: ‘Я думаю, що діти шахтарів повинні втратити пільги’.

Дещо по-іншому “себе поводить” форма майбутнього часу у заголовку типу: *Донецькі абітурієнти-пільговики не стануть справжніми фахівцями.* У даному випадку семантика безапеляційного твердження з елементами вимоги втрачається. Тут за допомогою простого майбутнього часу виражається припущення, що ґрунтується на інтелектуальних діях автора висловлення. Цьому заголовку відповідає експлікаційна формула типу: ‘Я вважаю, що донецькі абітурієнти-пільговики не стануть справжніми фахівцями’.

Подібним чином можна кваліфікувати і заголовок типу: *На бюджет вишів Донеччини вступають лише пільговики.* Проте, у даному випадку з’являється відтінок категоричності, зумовлений як інтелектуальними діями самого мовця, так і фактами позамовної дійсності. Отже, це висловлення можна експлікувати формулою типу: ‘Я переконаний у тому, що на бюджет вишів Донеччини вступають лише пільговики. По-іншому бути не може’.

Аналіз фактичного матеріалу показує, що імперативні значення передаються безпосередньо за допомогою форм наказового способу у заголовках тих матеріалів Інтернет-видань, які можна назвати зверненнями (апелями) про допомогу, наприклад: *Довіряй і перевіряй; Допоможіть нашому горю!; Допоможіть Оксані перемогти рак; Допоможіть врятувати сина!; Допоможіть Ані почути світ звуків!* тощо. Слід звернути увагу на поєднання лексичної та граматичної семантики у таких зверненнях. Лексема *допомогти* вживається у наказовій формі. Таким чином передається значення необхідності невідкладного виконання дії, а ці висловлення вміщуються в експліцитну формулу типу: ‘Я хочу, щоб...**Це треба зробити обов’язково і невідкладно**’.

Імперативна семантика може виражатися імпліцитно. Причому ступінь імпліцитності може бути різним. В одних випадках ця семантика лише трохи “занурюється”, наприклад: *Батьки однорічної Надійки просять про допомогу; або: Маленькому Славі дуже потрібна Ваша допомога!* Ці висловлення експлікуються формулою типу: ‘Я хочу, щоб ви (всі) допомогли однорічній Надійці’, або: ‘Я хочу, щоб ви (всі) допомогли маленькому Славі’.

Ступінь імпліцитності посилюється (поглиблюється) у висловленні типу: *Цій дитині потрібна родина.* Зовні ця конструкція виглядає як констатація факту необхідності. Проте, вважаємо можливим експлікувати її формулою типу: ‘Я хочу, щоб ви (всі) допомогли цій дитині знайти родину’.

Ще більше заглиблюється семантика імператива у висловленні типу: *Зникла дитина!* Матеріал, уміщений в Інтернет-виданні під цим заголовком, дає підстави експлікувати це висловлення формулою типу: ‘Я хочу, щоб ви (всі) допомогли знайти дитину’.

Залежно від подій, про які розповідається, імперативна модальність має різні засоби вираження, різні форми функціонування. Варто зауважити, що публіцистичному мовленню притаманний так званий синтаксичний наказовий спосіб – речення іменного класу типу: *Увага!*; *Шановні!*, – у семантику яких входить волевиявлення.

Імперативна модальність, відображаючи емоційно-вольові стосунки між комунікантами, зумовлюється особистісними, соціальними та ситуативними факторами.

Проведений аналіз доводить, що імператив є категорією не граматичною, а функціонально-семантичною, оскільки зміст значення конструкцій такого типу формується в процесі відповідно до ситуацій. Особливістю вираження імперативної модальності в Інтернет-виданнях є те, що, на відміну від живого розмовного мовлення, в якому також використовуються конструкції з семантикою імператива, в Інтернет-публіцистиці автор висловлення позбавлений права санкції.

Отже, можемо констатувати, що дослідження сучасних мас-медіа щодо функціонування в них конструкцій з імперативною семантикою може бути перспективним у прагмалінгвістичному, соціолінгвістичному та комунікативному аспектах. Окремого вивчення при цьому потребуватиме позиція адресата висловлення.

Список використаних джерел

1. Андреева И.С. К вопросу о функционировании форм повелительного наклонения. – М., 1973. – 136 с.
2. Бабич Н.Д. Практична стилістика і культура української мови: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2003. – 432 с.
3. Бондарко А.В., Буланін Л.Л. Русский глагол. Посobie для студентов и учителей / Под ред. Ю.С.Маслова. – Л.: Просвещение, 1967. – 190 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975. – 559 с.
5. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови. – К.: Пульсари, 2004. – 398 с.
6. Володин. В.Т. Условно-желательное (гипотетическое) наклонение в современном русском языке. – Куйбышев, 1961. – 234 с.
7. Загнітко А.П. Система і структура граматичних категорій дієслова. – К.: НМКВО, 1990. – 51 с.
8. Иванова Т.П. К вопросу о прагматическом аспекте изучения газетного текста // Коммуникативные и прагматические особенности текстов разных жанров. – М.: МГИИЯ, 1981. – С. 117-128.
9. Исаченко А.В. К вопросу об императиве в русском языке // Русск. яз. в шк. – 1987. – № 6. – С. 7-14.
10. Куранова С. Загальнодискурсивні особливості газетної статті // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2004. – №3. – С. 132-138.
11. Луценко Н.А. Грамматическая семантика глагола и имени в языке и речи. – К.: УМКВО, 1988. – 130 с.
12. Пономарів О.Д. Стилiстика сучасної української мови: Підручник. – 3-є вид., перероб. і доповн. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 248 с.
13. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. – К.: Наук. думка, 1971. – 315 с.
14. Семантика и типология императива. Русский императив / В.С.Храковский. А.П.Володин. – 2-е изд. – М.: УРСС, 2001. – 270 с.
15. Шмелев Д.Н. Внеимперативное употребление форм повелительного наклонения в современном русском языке // Русск. яз. в шк. – 1961. – № 5. – С. 50-55.
16. Яреценко А.П. Повелительное наклонение глагола в языке украинской народности (На материале письменных памятников 14 – первой половины 16 в.): Автореф. дисс.... канд. филол. наук. – Х., 1972. – 22 с.
17. <http://ngo.donetsk.ua/>
18. <http://zn.ua/>

Анотація. У статті розглянуто особливості функціонування імперативних форм у сучасних мас-медіа, окреслено тенденції розвитку категоріальних значень імператива у сучасній українській мові. Визначено, що імператив є категорією не граматичною, а функціонально-семантичною, оскільки зміст значення конструкцій такого типу формується в процесі відповідно до ситуацій.

Проведений аналіз функціонування імперативних конструкцій в Інтернет-виданнях дає підстави констатувати, що дослідження сучасних мас-медіа щодо функціонування в них

конструкцій з імперативною семантикою може бути перспективним у прагмалінгвістичному, соціолінгвістичному та комунікативному аспектах. Окремого вивчення при цьому потребуватиме позиція адресата висловлення.

Ключові слова: модальність, модальне слово, імператив, експлікація, мас-медіа, інформативність.

Summary. The article discusses the features of the functioning of imperative forms in the modern media, outlined trends in the values of categorical imperative in the modern Ukrainian language. Determined that the imperative is not grammatical category, semantic and functional, as the content value of this type of structures formed in the process according to situations. The analysis of the functioning of the peremptory designs online editions gives grounds to state that the study of modern media on the functioning of these structures imperative semantics may be promising in prahmalinhvistychnomu, sociolinguistic and communicative aspects. Separate study in this position will require the recipient to express.

Key words: modal, modal words, imperative, explication, media, informative.

УДК 811. 161. 2' 367.3

Каньоса П.С.

НЕПОВНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ

Геополітичні процеси глобалізації, інформатизації суспільства, що інтенсивно відбуваються в останні десятиліття, підвищили значення володіння мовою як однією із ознак культури особистості, розширили коло людей, які активно вступають у міжкультурні контакти в усіх сферах суспільної діяльності. Актуальною постає проблема формування загальної культури студента, вироблення вміння використовувати різні типи мовних одиниць.

Речення як функціональна синтаксична одиниця упродовж багатьох десятиліть привертає увагу дослідників. Серед різних типів речень, одним із важливих засобів передачі думки (в усному чи писемному мовленні) є неповні речення. У вітчизняному мовознавстві тривалий час неповні речення розглядалися як варіант двоскладних, у яких випускається якийсь член речення (О.М.Пешковський, О.О.Шахматов, П.С.Дудик, І.Р.Вихованець). У зв'язку з виникненням теорії про детермінанти (Г.О.Золотова) неповне речення почали трактувати як одиницю вторинного імпліцитно-предикативного позначення дії (Н.Ю.Шведова, І.І.Слинько, Н.В.Гуйванюк та ін.).

При опрацюванні теми "Неповні речення" доцільно особливу увагу звернути на осмислення студентами семантики неповних речень, специфіки функціонування їх у сучасній українській мові та особливостей використання у мовленні.

Неповним реченням традиційно називають таке, в якому пропущено один із структурно необхідних синтаксичних членів, а також те, що не має власної структури, а опирається на структурну схему іншого речення (двоскладного чи односкладного) або на позамовну ситуацію.

Наприклад: *Спокій воду н'є, а неспокій – мед. (Н. тв.); Не розум від книг, а книги від розуму створились. (Г.Сковорода); Птиця радіє весні, а немовля – матері (Володимир Мономах); Українська земля лише нас покохала, а ми – їй (Які Гальчевський).*

Можливість виявити, встановити пропущений член вирізняє неповне речення серед повних з нульовою формою дієслова *бути* (*Я інженер; Я в школі і под.*), бо з таким реченням не може співвідноситися структура – *Я є інженер; Я є в школі*; повних односкладних: узагальнено-особових – *Чужим розумом розумним не будеш*; неозначено-особових – *Посадили над козаком явір та калину. (Т.Шевченко)*; безособових – *Довкола мене гриміло, рехло, клекотало, мов у котлі (І.Франко.)* тощо. Не належать до неповних синтаксично нечленовані комунікати, як-от: *Доброго ранку!*; *Зі святом Вас!*; *До побачення!*

Неповні речення класифікуються в залежності від того, з яким повним воно співвідноситься: двоскладним чи односкладним, поширеним чи непоширеним. У реченні не може бути одного чи кількох членів речення, причому будь-якого – головного чи другорядного. При зіставленні речення неповного з відповідним йому типом повного створює враження його структурної неповноти, наприклад: *1.Колос повний гнеться до землі, а порожній – догори стирчить (Н. тв.);*